

СТАТТІ

УДК 130.2

Герчанівська Поліна

СУБ'ЄКТИВАЦІЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Розглянуто вплив соціокультурних реалій на процес суб'єктивації. Досліджено технології масової маніпуляції, а також інноваційні технології та практики суб'єктивації людини.

Ключові слова: суб'єктивація, технології масової маніпуляції, резистентність, глобалізація, постмодерн.

Герчанивская П.

СУБЪЕКТИВАЦИЯ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ УКРАИНСКИХ РЕАЛИЙ

Рассмотрено влияние социокультурных реалий на процесс субъективации. Исследованы технологии массовой манипуляции, а также инновационные технологии и практики субъективации человека.

Ключевые слова: субъективация, технологии массовой манипуляции, резистентность, глобализация, постмодерн.

Gerchanivska P.

THE SUBJECTIVATION OF MAN IN UKRAINIAN REALITY

The article is dedicated to the problem of the impact of social and cultural realities on the process of subjectivation. Technologies of mass manipulation, as well as innovative technologies and practices of subjectivation of man is investigated.

Key words: subjectivation, technology of mass manipulation, resistance, globalization, postmodern.

В ацентричній культурі епохи постмодерну все гостріше проявляється криза ідентифікації, що полягає в руйнуванні умов ці-

лісного сприйняття суб'єктом себе як аутоотожної особистості. Цей процес особливо поглибився в умовах глобалізації, коли в єдиному соціокультурному полі опинились різновекторні аксіологічні системи, що значно ускладнило завдання самоідентифікації людини. Незважаючи на здобуття сучасними суспільствами формальних свобод у вигляді прав людини, свободи слова, можливості брати участь у політичному житті суспільства, загроза для суб'єктивації особистості не зникає.

Метою роботи є дослідження процесу суб'єктивації людини в контексті сучасних українських соціокультурних реалій.

З'ясуємо, перш за все, сутність «суб'єктивації». М. Фуко так визначив це поняття: «Суб'єктивацією я називаю процес, за допомогою якого ми отримуємо складання суб'єкта, точніше кажучи – суб'єктивності, яка, очевидно, слугує лише однією із заданих можливостей організації певної самосвідомості» [4, с. 284]. Це – процес становлення історично зумовленої суб'єктивності, що формується протягом розвитку людини.

Суб'єктивація, з одного боку, детермінована зовнішніми соціокультурними процесами, коли людина стає об'єктом різноманітних програм і практик суспільства (держави, різноманітних інституцій, соціальних груп тощо). З іншого боку, вона зумовлена іманентними процесами саморозвитку людини, тобто суб'єкт виступає активним началом цього процесу.

Детермінантами внутрішньої суб'єктивації стають вольові, інтелектуальні, моральні, фізичні та інші зусилля самого індивіда, що допомагають йому гармонізувати власні внутрішні потяги, потреби, інтереси з соціокультурним оточенням. Внутрішня суб'єктивація орієнтована на узгодження внутрішнього світу людини із зовнішнім. Отже, суб'єктивація є процесом і одночасно умовою реалізації потенційних здібностей особистості, виокремлення її із навколишнього соціокультурного середовища.

Сфокусуємо увагу на особливостях суб'єктивації людини в умовах українських реалій. Гетерогенність сучасного світогляду спровокували різновекторність змістових орієнтирів соціокультурного мислення різних верств українського суспільства: в єдиному соціокультурному просторі сьогодні співіснують аксіологічні системи премодерну, модерну, постмодерну.

У цьому складному переплетінні світоглядних парадигм людині стало дуже важко фіксувати свою життєву позицію. Пояс-

нюючи парадокс сучасності, Р. Ленг висловив думку, що особистості не вистачає відчуття індивідуальності, автономності, власної цінності, вона переживає своє Я як частково відчужене від тіла [3].

Потрібно констатувати, що криза ідентифікації в українському суспільстві відбувається на тлі соціокультурної ентропії, характерної для пострадянських країн. Сьогодні порушення функціональної цілісності й збалансованості соціокультурної системи супроводжується значним падінням рівня суб'єктивності людини. Крім того, зміни в соціокультурній сфері накладаються на глобалізацію, в основі моделі якої лежить презумпція мультикультуралізму.

Зазначимо, що західна демократія так і не змогла перемогти ті непорозуміння, що пов'язані з етнокультурною різноманітністю. Каменем спотикання у питанні мультикультуралізму в європейській моделі глобалізації стали неоднакові базисні моделі національної політики (культурної, релігійної тощо) держав, що спрямовані на розвиток національної ідентичності, консолідації суспільства; неоднаковість національних правових моделей.

Культурна уніфікація в архітектоніці глобалізації спровокувала відповідну реакцію – інтенсифікацію процесу усвідомлення людиною своєї належності до певної етнічної спільноти. У багатьох країнах світу відроджується інтерес людей до своїх коренів, не становить винятку й Україна. Десятиліття надзвичайної релятивізації національних цінностей, ідеологій та вірувань, уніфікації моделей поведінки й картини світу, запропонованих мас-медіа, породили в українському суспільстві гостре відчуття втрати власної ідентичності. Проте етнічна ідентичність – це ключовий принцип європейської демократії в умовах глобалізації, основним елементом якого є побудова спільного європейського соціокультурного простору при збереженні культурних коренів кожного етносу як основної одиниці поліетносфери.

Тобто сучасні інтеграційні й диференційні культурні процеси перебувають у динамічній кореляції: з одного боку, розвиток людської цивілізації спрямований на подолання інтеркультурної опозиції, з іншого – на підвищення потенціалу кожної національної культури. У цьому і виявляється сутність суперечності глобалізації, що породжує цілий комплекс детермінантів зниження суб'єктивності людини в Україні.

Отже, між соціокультурною реальністю і суб'єктом існує двобічний зв'язок: соціальні структури формують умови для суб'єктивації індивіда, а індивід, своєю чергою, конструює соціокультурний простір, впливаючи на процес розвитку суспільства.

Важливим чинником, що впливає на процес суб'єктивації, є репресивний елемент соціокультурної регуляції соціуму. Репресивність проявляється не тільки в каральних заходах влади, а й у практиках і технологіях масової маніпуляції. Головна їх мета – здійснення контролю над людьми й цілеспрямована трансформація соціокультурного простору через генерацію певних змістів і цінностей. Впливу піддається психіка індивіда на усіх її рівнях – як свідомому, так і несвідомому.

Сьогодні ці технології стають основним інструментом у руках суб'єктів, які прагнуть до влади та наживи. Виконуючи роль соціокультурного регулятора у суспільстві, вони несуть у собі реальну загрозу придушення процесу розвитку людини, її свободи й суб'єктивації. Причому ця загроза йде від феноменів, які практично неможливо виключити із соціального буття – Інтернет, телебачення, преса, реклама.

Впровадження у сучасний український соціум технологій масової маніпуляції свідчить про перехід від прямого, неприкритого ставлення до людини як речі в умовах тоталітаризму до завуальованого впливу, прихованого лозунгом «прав людини», коли відбувається тиск на індивідів у потрібному для влади напрямку.

Однак існує інший погляд на цей феномен. Так, С. Кара-Мурза вважає, що маніпуляція – це не насильство, а спокуса [2], якій треба протиставити резистентний потенціал людини. Як показує досвід світової історії, ефективним засобом резистентності в сучасних умовах є звернення до інтелектуальних і моральних засад людини, активізація її іманентної сили волі та прагнення до свободи. Причому резистивність повинна містити моральний вимір, а не нові, більш витончені й гнучкі технології масової маніпуляції.

Отже, успішна протидія технологіям масових маніпуляцій потребує швидше не нормативно-правових або інституційних мір, а формування екзистенціальних умов суб'єктивації людини. Формуючи власний екзистенціальний простір, людина орієнтується на нейтралізацію репресивного впливу технологій масової маніпуляції, що потребує тривалих зусиль, спрямованих на її суб'єктивацію, кристалізацію її резистентності.

На сучасному етапі постмодерну (after-postmodern) вектор процесу суб'єктивації людини зміщується у бік комунікації. У ракурсі вербально-комунікативних практик особливе місце надається дискурсу, основними аксіологічними парадигмами якого стають діалогізм, посилення особистісного начала, плюралізація поглядів, настанова на толерантність. Постмодернізм принципово заперечує одномірність і стійкість істини, її універсалістське розуміння.

У процесі дискурсу формується інформативна й екзистенціональна взаємодія між комунікантами, за допомогою якої досягається взаєморозуміння. Внаслідок діалогу відбувається генералізація цінностей, що все більше визволяє комунікативну дію від успадкованих зразків поведінки. Повнота розуміння забезпечується завдяки знанню мови Іншого в усій її специфіці, виконанню правил діалогу, позбавленого будь-якого примушення (інституціонального, культурного тощо), і узгодженості планів дій на основі загального визначення ситуації.

Справжній консенсус досягається при діалогічно рівноправній процедурі аргументації, що ґрунтується на повсякденній практиці. У результаті суб'єкти підтверджують й оновлюють свою належність до певної соціальної групи, а також власну ідентичність, що забезпечує водночас соціальну інтеграцію. Плюральність, динамізм постмодерну, його спрямованість на конструювання власної реальності дало поштовх розвитку різноманітних сучасних культурних практик (дискурсів, мовних ігор тощо) із різними правилами та специфічною мовою.

Варто зупинитися на важливому моменті: сучасний процес суб'єктивації розвивається паралельно з поглибленням сутнісних характеристик суспільства споживання і поширенням інформаційно-комунікативного простору, що являє собою загальну структуровану медіа-систему. На думку Ж. Бодрієра, розвиток комунікації й особливо комунікації масової формує такий феномен, як «маса» [1], невід'ємними рисами якої є анонімність і безтілесність. Маса не є носієм автономної свідомості, це множинний суб'єкт, який живе у світі інформаційних технологій, активний споживач того, що пропонує мас-медіа.

Отже, аналіз показав, що процес суб'єктивації людини щільно пов'язаний з соціокультурною реальністю, алгоритм його розвитку визначається соціокультурними процесами у суспільстві, а також іманентним саморозвитком людини.

Література:

1. Бодрийар Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального = *A l'ombre des majorités silencieuses, ou la fin du social* / Жан Бодрийар ; [пер. с фр. Н. В. Суслова]. – Екатеринбург : Издательство уральского университета, 2000. – 95 с.
2. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Изд-во Эксмо, 2006. – 864 с.
3. Лэнг Р. Расколотое Я / Р. Лэнг ; [пер. с англ.]. – СПб. : Белый Кролик, 1995. – 352 с.
4. Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью : в 3-х ч. / М. Фуко. – Ч. 3. – М. : Практика, 2006. – 320 с.